

byla přitom v určité zárodečné podobě již publikována v roce 2009 v časopise *Soudobé dějiny* a od té doby prošla „ohněm“ odborné kritiky, takže máme co do činění s dlouhou dobu vyzrávajícím textem, což jen podtrhuje jejich vysokou obsahovou i formální kvalitu. Ukazuje se, že postoje k minulosti a věci s nimi spojené (ať jsou to snahy o reinterpretaci různých politických tradic či „politika paměti“) představují velmi důležitý moment tohoto procesu. Roli přitom nehrály a nehrají jen postoje k minulosti jako takové, ale (zejména v 90. letech) velmi často i rozdílné osobní politické biografie aktérů české polistopadové politiky. Kniha tak představuje povinnou četbu pro všechny, kteří se profesně bez ohledu na konkrétní vědu věnují českému vývoji po roce 1989. Už proto, že ukazuje potřebu pečlivé reflexe i na úrovni jednotek českého stranického systému – politických stran a klíčových osobností.

Vít Hloušek

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity

Jeronim Perovic, ed.:

***RUSSIAN ENERGY POWER
AND FOREIGN RELATIONS:
IMPLICATIONS FOR CONFLICT
AND COOPERATION***

New York: Routledge, 2009. 254 stran.

Energetická bezpečnost jako fenomén začala zajímat širokou veřejnost teprve v posledních letech. Obavy o zajištění stabilních dodávek energetických surovin včas a za přiměřené ceny se však ventilovaly v politických a ekonomických kruzích již v 70. letech 20. století po tzv. ropných šocích. Samozřejmě, budeme-li precizněji studovat historii, všimneme si, že fosilní paliva a jejich import byly citlivým tématem již dávno před medializovanými ropnými šoky: energetické embargo uvalené na Japonsko bylo klíčovým podnětem pro jeho vstup do druhé světové války, stejně tak výstavba plynovodu Urengoj ze Sovětského svazu do Evropy rozpoutala období americko-evropské roztržky během studené války. Přestože téma energetické bezpečnosti nabývalo na důležitosti již od doby, kdy se fosilní paliva stala jedním z hlavních tahounů ekonomického rozvoje, početné monografie a články o importech a exportech ropy a plynu se začaly objevovat v hojném počtu až v posledních letech. Proč se energetická bezpečnost stala najednou natolik populárním tématem?

Plnohodnotná odpověď jistě bude zahrnovat více důvodů. Jedním z nejvýznamnějších jsou rostoucí potřeby jednotlivých ekonomik, které již nemohou být uspokojeny z místních nebo regionálních zdrojů, a proto jsou nuceny se přiklonit k importu surovin. Navíc obavy z toho, že poptávka po energiích bude růst rychleji než nabídka, vedou k růstu jejich cen. Napětí na mezinárodním trhu s energetickými zdroji přenáší tuto původně ekonomickou záležitost nákupu surovin

do politické roviny. Akademické kruhy na to reagují publikací množstvím titulů, které vysvětlují význam ropy a plynu pro žíznivé ekonomiky, pozici importérů a exportérů surovin a roli politických činitelů v obchodě s energií. Jedním z takových titulů je právě kniha, kterou editovali Jeronim Perovic, Robert W. Orttung a Andreas Wenger. Publikace je věnována ruské energetické moci, čímž se rozumí vliv ruského exportu ropy a plynu, jež proniká kromě ekonomické i do politické sféry.

Je naprosto logické, že importéři ruských energetických zdrojů jsou závislí především na dodávkách ropy a plynu, a proto obchod s těmito dvěma fosilními surovinami a jejich deriváty je jádrem veškerých akademických debat. Z ruského úhlu pohledu nezanedbatelným je rovněž export uhlí a jaderného paliva, v menším měřítku i elektřiny. Na rozdíl od řady podobných titulů autoři této publikace nezapomínají na tento důležitý „ostatní“ energetický export Ruska a uvádějí plný rozsah ruských energetických kapacit na začátku své knihy. Tak Jeronim Perovic v úvodu knihy poskytuje málo známá, ale pro toto téma podstatná fakta, například že Německo je z 20% odkázáno na dovoz ruského uhlí, Velká Británie dokonce z poloviny; nebo že Rusko z třetiny uspokojuje evropské potřeby uranu atd. Přesto se domnívám, že ruský energetický potenciál (kromě v textu podrobně analyzovaného ropného a plynového) by si zasloužil zvláštní kapitolu, zohledňující například velkolepé plány ruského producenta jaderné energie Rosatomu vystavět 9 reaktorů s celkovou kapacitou 10 400 MW nebo obrovský ruský potenciál výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů, např. geotermálních.

Struktura publikace předložená v úvodu napovídá, že přestože se jedná o sborník, autoři se důkladně zamysleli nad tím, jakou formou budou informace předloženy čtenáři. Kniha má tři části, které postupně rozebírají domácí dimenzi ruské energetiky, roli Ruska na mezinárodních trzích s energií a posléze

i vnímání této ruské pozice klíčovými aktéry současného mezinárodního systému.

První část knihy je věnována významu energetiky pro vývoj ruského hospodářství. Autor této kapitoly Philip Hanson začíná krátkým historickým exkurzem, kde vysvětluje příčiny finanční krize Ruska v roce 1998 a roli exportu fosilních paliv v překonání této krize. Nevnímá však příjmy z exportu ropy a plynu jako jediný faktor ekonomického růstu Ruska na přelomu 20. a 21. století: poukazuje na efekt obnovy („recovery effect“) po dlouhodobém ekonomickém pádu 1989–1998 a spořívou monetární politiku tehdejšího ministra financí Alexeje Kudrina, který díky kumulaci příjmů z exportu fosilních paliv na účtu Stabilizačního fondu nejenže zamezil inflaci, ale i vyrovnal zahraniční a interní dluhy státu. Samozřejmě vzhledem k tomu, že kniha byla publikována v roce 2009, Hanson nemohl plně zhodnotit význam Stabilizačního fondu pro Rusko. Informace o založení a fungování Stabilizačního fondu a jeho nástupnických finančních institucí jsou však velice důležité vzhledem k roli, kterou tyto nakumulované petrodolary sehrály v ruské ekonomice během nedávné finanční krize.

Třetí kapitola, jejímž autorem je Robert W. Orttung, se zabývá sociálně-politickými aspekty ruského energetického bohatství. Orttung ze začátku poukazuje na to, že energetický faktor měl pro sociálně-politické události 90. let malý význam. Růst cen ropy neměl vliv na zanedbání demokratické tradice ve státě, což Orttung dokládá porovnáním grafů vývoje cen ropy a úrovně demokratičnosti společnosti podle Freedom House. Přesto export energetických zdrojů, který zajistil finanční toky do státní pokladny, upevnil pozici vlády. Rusko nepoužilo obvyklý tah států bohatých na suroviny, jejichž vlády zmírňují zájem občanů o politiku snížením daňového zatížení. Nicméně manipulace se subvencovanými cenami plynu, ropy, ropných produktů a elektřiny do jistě

míry přispěly k udržení Putina a Medveděva na předních pozicích v žebříčku oblíbenosti. Orttung také poukazuje na velice zajímavý fakt nepřímého státního vlivu na šíření informací v zemi pomocí nákupu mediálních podniků Gazpromem.

První část knihy, věnovanou domácí dimenzi ruské energetiky, uzavírá kapitola Heiko Pleinesa o rozvoji ruského ropného a plynového sektoru a případné roli státu v tomto procesu. Pleines ve svém příspěvku analyzuje jak systémové zásahy státu do rozvoje sektoru (jako například subvencování cen energetických zdrojů, legislativní změny zvyšující, nebo naopak snižující objem zahraničních investic putujících do sektoru, nebo fiskální politiku namířenou na zvýšení podílu ropných produktů na úkor exportu surové ropy), tak i partikulární zásahy Kremlu do fungování jednotlivých společností. Samozřejmě mezi takovými aférami nemohla být nezmíněna kauza Yukos, převzetí Sibnefti Gazpromem a také komplikace TNK-BP s ložiskem Kovykta ve Východní Sibiři.

Přestože v této části knihy na první pohled chybí kapitola o environmentálních aspektech ruské energetiky, nelze absenci podobné kapitoly považovat za nedopatření. Ruská společnost momentálně není nijak zvlášť zaujata ekologickými problémy, energetika je vnímána spíše jako zdroj finančních příjmů než v souvislosti se znečištěním životního prostředí.

Další část textu analyzuje ruskou roli na zahraničních energetických trzích. První kapitola v této části je logicky věnována Evropě jako klíčovému zákazníkovi ruských energetických podniků. Stacy Classon v ní především sleduje vývoj rusko-evropských vztahů ještě během studené války, zejména transatlantickou roztržku mezi evropskými importéry ruských paliv a Washingtonem, který se obával přílišné závislosti evropských spojenců na sovětských dodávkách. Autorka poukazuje rovněž na rostoucí objemy dodávek energetických zdrojů během studené

války, a to i přes veškeré politické konflikty mezi importéry a producentem. Dále Classon vysvětluje evropskou a ruskou pozici během jednání o smlouvě o Energetické chartě a nakonec se zabývá aktuálními otázkami potřeby rostoucích dodávek ze strany Evropy a případného nedostatku ruského plynu pro jejich uspokojení. V závěru Classon zaostříla pozornost na snahy ruských podniků upevnit svoje pozice v evropských „downstreamových“ společnostech.

Dalším regionem důležitým z hlediska obchodu s ruskými energetickými zdroji jsou Střední Asie a Kavkaz. Julia Nanay zkoumá tuto geopolitickou entitu a její význam na globálním energetickém trhu spíše z evropské perspektivy: prvotně se totiž zaměřuje na otázku možného exportu energetických surovin z Kaspického regionu do evropských zemí. Autorka se velice podrobně věnuje zájmům USA, EU a Ruska v regionu, perspektivním projektům transportu surovin do Číny a evropských států, vnitropolitické situaci v jednotlivých zemích regionů atd. Podle mne ale této kapitole chybí analýza pozice Gruzie a Turecka jako významných tranzitních států. Nanay se totiž soustřeďuje na producenty v regionu: Ázerbájdžán, Kazachstán a Turkmenistán, ale zapomíná na nezanedbatelnou roli tranzitních zemí, které se díky své geografické pozici staly významnými hráči v regionálním měřítku.

Sedmá kapitola, jejíž autorkou je Nina Poussenkova, zkoumá potenciální importéry ruských energetických surovin, mezi nimiž jsou především zařazeny asijské státy a USA. V době publikace knihy ještě nebyly známy důsledky a vlastně ani samotný rozsah „břidlicové revoluce“ v USA, proto je i Severní Amerika ve stati vnímána jako potenciální trh pro ruské fosilní suroviny. Kromě toho jsou podrobně zkoumány problematické body těžby ropy a plynu na Východní Sibiři a Dálném východě, které by se měly vzhledem ke geografickým faktorům stát hlavním producentským regionem Ruska

pro asijské spotřebitele. Tato část textu je do jisté míry dublována v kapitole č. 10 o čínských perspektivách pro dodávky ruského plynu a ropy.

Poslední, třetí část zkoumá postupně politiku EU, USA a Číny vůči ruskému energetickému bohatství a jeho exportu. Vzhledem k tomu, že politicko-ekonomické vztahy mezi Ruskem a EU jsou probírány v několika předchozích kapitolách, Pami Aalto ve svém příspěvku vysvětluje hlavně problém roztržitého evropské pozice vůči Moskvě. Jednotlivé evropské státy totiž v důsledku historicko-geografických podmínek zformulovaly docela odlišné politické a ekonomické vztahy s Ruskem. Východní státy, jejichž pozici autor vysvětluje na příkladu Polska, se cítí být závislé na ruských energetických zdrojích a obávají se zneužití „energetické karty“ Kremlem. Západní státy Evropy, jejichž energetické importy jsou diverzifikovanější a historické zkušenosti s Ruskem nejsou pošramoceny podřízeným stavem, vnímají Rusko jako spolehlivého obchodního partnera, jehož zájem o exportování surovin do Evropy je třeba povzbudit například investičními pobídkami. Tento nesoulad výchozích pozic jednotlivých členů EU samozřejmě brání Bruselu mluvit jedním hlasem a tím pádem zaujmout lepší vyjednávací pozici s Moskvou.

Vojenská spolupráce a diplomacie byly tradičně hlavními prioritami v rusko-amerických vztazích, proto se kapitola Petera Rutlanda zaměřila na jedinou oblast, kde dochází ke střetu energetických zájmů Moskvy a Washingtonu – Kaspický region. Americké energetické zájmy jsou však natolik vzdálené ruským představám o výhodném obchodě se surovinami, že rozšíření rusko-americké energetické spolupráce se autorovi nezdá být možné, alespoň ne, dokud USA mají zaručeny dodávky surovin od sousedů a z Blízkého východu.

Jinak to vypadá s Čínou, která má jednoznačně zájem o zintenzivnění energetické

spolupráce s Ruskem. Tímto tématem se zabývají Indra Overland a Kyrre Elvenes Broekhus v poslední kapitole knihy. Číně především imponuje pozemní transport surovin, který tím pádem nebude odkázán na dobrou vůli amerického námořnictví. Přesto ale trnem v oku pro Číňany je pomalé tempo rozvoje nových ruských nalezišť a transportních cest, nepředvídatelnost rozhodování moskevského vedení, latentní soupeření Číny a Ruska ve Střední Asii a také aktivity Ruska cílené na rozpoutání čínsko-japonských konfliktů. Další překážku pro čínsko-ruský energetický obchod představuje geograficko-demografická zvláštnost Číny: příhraniční vnitrozemské oblasti jsou v dostatečné míře zajištěny energetickými zdroji a také nejsou tak lidnaté jako pobřežní čínské regiony. Energetické potřeby těchto pobřežních přelidněných regionů neudržitelně rostou, jsou však tisíce kilometrů vzdáleny od ruských nalezišť ropy a plynu. Přes tyto problematické body permanentně stoupající čínská potřeba energie pravděpodobně dokáže naladit spolupráci mezi ruskými producenty a čínskými spotřebiteli.

Souhrnem by se dalo říci, že kniha je orientována především na odborníky v sektoru energetiky a badatele zaměřující se na pozici dnešního Ruska v mezinárodním prostředí.

Cílem této publikace bylo na základě odborných analýz předložit doporučení, kterými by se měla řídit politická vedení států pro optimalizaci vzájemných vztahů v energetickém sektoru a předcházení konfliktům. Právě těmito doporučeními se zabývá Andreas Wenger v závěrečné kapitole knihy. Wenger nejenže nabízí podněty pro stabilizaci a úspěšné fungování zvláště rusko-evropských, rusko-amerických a rusko-čínských vztahů, ale též poukazuje na potřebu zajistit politicko-ekonomickou stabilitu Ruska ve jménu bezkonfliktních a vyrovnaných mezinárodních vztahů v Eurasii.

Knihou vcelku velmi komplexně reflektuje veškeré aspekty ruské energetické politiky:

počínaje domácími sociálně-ekonomickými a politickými faktory, přes působení ruských energetických podniků na mezinárodních trzích, a vztahem klíčových aktérů mezinárodního prostředí k ruské energetické moci konče. Celý text navíc protíná myšlenka, zda je ruský energetický potenciál základem pro mezinárodní spolupráci, nebo spíše zdrojem případných konfliktů mezi producenty a spotřebiteli. Jednotlivé kapitoly se touto dichotomií zabývaly tu více, tu méně, přítomnost této debaty napříč celým textem však elegantně sjednocuje příspěvky různých autorů. Proto publikace, jež má charakter sborníku a jejíž jednotlivé příspěvky jsou napsány

výzkumnými pracovníky z odlišných podoborů energetické bezpečnosti, působí díky zmíněné sjednocující linii a promyšlené struktuře velice koherentním dojmem. Hlavním přínosem je důkladné zmapování ruské energetické moci a vlivu energetického bohatství na ekonomicko-politický vývoj ve státě. Důležité také je, že autoři upozorňují na roli energetiky v rusko-evropských vztazích, neopomíjejí však ani další současné i potenciální odběratelé ruských surovin.

Anna Leshchenko

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity